

УДК 343.125

*Т. О. Калюга
здобувач**Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»***СПОСОБИ УЧИНЕННЯ ШАХРАЙСТВ У СФЕРІ НАДАННЯ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ**

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Прогресивні зміни у структурі злочинності та поява нових сучасних способів дій, у тому числі із застосуванням обману та зловживання довірою, викликають необхідність пошуку нових рішень і застосування дієвих заходів для вирішення проблем удосконалення діяльності правоохоронних органів із розкриття та розслідування шахрайств, вчинених у сфері туризму. Проте, без володіння правоохоронними органами інформацією щодо основних способів, за допомогою яких вчиняються такі шахрайства, гарантувати успіх не завжди можливо, оскільки розслідування за таких умов здійснюється в умовах інформаційної недостатності.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми свідчить, що спосіб вчинення злочину є центральним елементом механізму вчинення злочину і неодноразово розглядався у наукових працях Р.С. Белкіна, В.К. Гавло, Г.Г. Зуйкова, В.П. Колмакова, В.О. Образцова, А.М. Селіванова, Н.П. Яблокова та інших вчених. Спроби систематизувати способи шахрайства, можна побачити у роботах: А.Ф. Волобуєва, О. Кришевича, О.В. Курман, Т.В. Охрімчук, Н.В. Павлової, Т.А. Пазинич та ін. Між тим, залишається ряд невирішених питань щодо конкретних прийомів і операцій, спрямованих на підготовку, безпосереднє вчинення та приховування шахрайств, пов'язаних із наданням туристичних послуг.

Це вказує на необхідність удосконалення правоохоронної діяльності з позиції висвітлення відомостей про сучасні способи шахрайства у вказаній сфері, що і визначає актуальність даної статті.

Метою статті є аналіз наданих в юридичній літературі підходів до трактування способу злочину, а також надання характеристики способам вчинення шахрайств у сфері надання туристичних послуг та їх класифікації.

Основний зміст. Не дивлячись на широкий діапазон думок вчених з загальних питань визначення поняття та змістовної частини способу вчинення злочину, слід зауважити, що у науковій літературі не приділялося достатньо уваги розробці способів вчинення шахрайств у сфері надання туристичних послуг. Можна знайти лише класифікацію способів злочинних дій у туристичному бізнесі а рамках кримінально-правових та кримінологічних досліджень.

Так, А.І. Нестерова найпоширенішими видами шахрайств у сфері туристичного бізнесу вважає наступні: 1) фактична відсутність або ж зменшення обсягу послуг, що були включені до вартості туристичного продукту та оплачені замовниками; 2) надання недостовірної інформації замовникам туристичного продукту або ж умисне її приховування, замовчування про обставини, що їх винний зобов'язаний був повідомити особі, але, не зробивши це, ввів її в обману; 3) вимагання окремої оплати послуг, вартість яких була включена до програми туру; 4) діяльність туристичних фірм-одноденок тощо [1].

Натомість О.А. Клименко пропонує групувати шахрайські дії у сфері туризму за суб'єктом їх вчинення на: 1) ті, що вчинюються представниками туроператорів та турагентств; 2) ті, що вчинюються представниками інших суб'єктів туристичної індустрії, які забезпечують прийом, обслуговування та перевезення туристів; 3) ті, що вчинюються споживачами туристичних послуг. Крім того, в окремі групи вона пропонує виділити способи шахрайства у сфері туризму, залежно від потерпілих: 1) щодо неповнолітнього; 2) щодо особи похилого віку; 3) щодо особи з обмеженими фізичними можливостями чи такої, яка перебуває у безпорадному стані [2].

У свою чергу, Л. М. Томаневич та М. В. Рібун вважають, що шахрайські діяння у вказаній сфері можна згрупувати таким чином: 1) шахрайство, ініційоване туристами; 2) шахрайські дії, ініційовані туроператорами; 3) шахрайські дії, ініційовані турагентами; 4) шахрайські дії, ініційовані державними органами влади; 5) шахрайські дії, ініційовані готелями; 6) шахрайство з боку фірм-перевізників; 7) шахрайство у сфері діяльності страхових компаній; 8) кіберзлочинність [3, с. 158].

Втім, аналізуючи способи дій у сфері туристичної діяльності, ми побачили, що шахрайство може вчинятися як з боку суб'єктів, які мають офіційний дозвіл на здійснення такої діяльності (здійснюють обман у намірах, або з приводу різноманітних дій і подій) – 78%, так і суб'єктами, які не мають ніякого офіційного відношення до туристичного бізнесу, але виступають від імені таких осіб – 22%. Крім того, вчиненню шахрайських дій у 36% випадків сприяли особи, діяльність яких виражалася у супроводженні дій, необхідних для отримання туристичних послуг.

Для першої групи властивим є вчинення шахрайських дій на будь-якому етапі, починаючи від створення туристичного продукту суб'єктом господарювання, закінчуючи його супроводженням та споживанням.

Способи другої групи здебільшого мають місце на стадії створення туристичного продукту та при його збуті (укладання договору). Інших етапів може не бути через відсутність як такого «туристичного продукту».

В окрему групу можна віднести способи шахрайства, що виражаються у супроводженні дій, необхідних для отримання туристичних послуг, суб'єктами, які не мають відношення до туристичної діяльності (шахрайства при отриманні віз, паспортів, страхові випадки, перетинання через кордон та ін.).

Розглянемо ці групи способів більш докладно. Насамперед, слід зазначити, що для того, щоб потрапити до іншої держави, необхідний дозвіл для в'їзду на її територію або для транзитного проїзду через її територію (віза). Однак, не завжди цей дозвіл отримується законним шляхом і не завжди надається уповноваженою на його видачу особою. Відтак, перший спосіб – вчинення шахрайських дій при отриманні віз для перетину за кордон з метою туристичної подорожі.

Натомість, кожна держава має право вводити свої обмеження на в'їзд, встановлювати перелік необхідних документів та правила ввезення товарів та цінностей. У ряді посольств, наприклад, затребують копії документів, що підтверджують бронювання готелю, авіаквитки, страховий поліс, а іноді й заставну суму (для кожної держави ця сума різна) та довідку про доходи, що надає певні гарантії. Деякі посольства виставляють вимогою для перетинання кордону надання довідок про стан здоров'я та відсутність судимості тощо.

Що стосується нашої держави, то правила оформлення віз для в'їзду в Україну і транзитного проїзду через її територію диктуються Постановою Кабінету Міністрів від 01.03.2016 № 118, яка визначає й перелік уповноважених органів, на які покладено функції з оформлення таких дозволів: закордонна дипломатична установа України, департамент консульської служби МЗС, представництво МЗС на території України. Серед ряду вимог (паспорт, анкета, документ про сплату консульського збору, поліс медичного страхування тощо), до іноземних туристів пред'являються й вимоги щодо надання документів, що підтверджують наявність достатнього фінансового забезпечення на період запланованого перебування і для повернення до держави походження або транзиту до третьої держави [4].

Втім, результати емпіричних досліджень надають підстави зробити висновок, що здебільшого (89%) споживачі туристичних послуг звертають-

ся не напряму до консульських установ та інших уповноважених органів, на які законом покладено обов'язки щодо розгляду візових клопотань та прийняття рішень стосовно оформлення віз, а звертаються за допомогою до суб'єктів туристичної діяльності (туроператорів, тур агентів та інших посередників).

Між тим, представники турфірм інколи використовують для цього різні незаконні схеми: виготовляють фіктивні запрошення, підробляють ваучери і клопотання на продовження термінів візи тощо. Наявна також інформація про корупційні зв'язки окремих суб'єктів туристичної діяльності та іноземних дипломатичних і консульських працівників [5, с. 31]. На практиці існують випадки, коли шахраї блокують систему «е-консульство» її перевантаженням, щоб ніхто не міг самостійно зареєструватися, і водночас бронюють місця в системі для клієнтів офісу – візового посередника [6].

Наступний спосіб – при наданні послуг, що включені до вартості туристичного продукту, заявленого суб'єктом туроператорської діяльності.

Змістом цього способу є заздалегідь сплановане зменшення вартості оплачених послуг (наприклад, замість п'ятизіркового готелю туриста розміщують у сумнівному готелі з мінімальним обсягом зручностей або в районі, що за рівнем престижності та географічним розташуванням не відповідає оговореним в договорі умовам та сумі сплачених коштів. Нерідко обманні дії вчиняються шляхом зменшення обсягу заявлених туристичних послуг (наприклад, згідно умов договору сплачено кошти за екскурсійні, транспортні та інші додаткові види послуг, однак по прибуттю турист цих послуг так і не отримує, або турист отримує квиток «в одну сторону» і змушений самостійно придбати квиток назад). У деяких випадках може йтися про фактичну відсутність заявлених послуг у місці отримання туристичного продукту. Однак така ситуація виникає лише за умов, якщо суб'єкт туроператорської діяльності припинив свою підприємницьку діяльність в сфері туристичного бізнесу і заволодів грошима клієнта, так і не виконавши зобов'язань щодо реалізації його туристичної подорожі.

Останнім часом у зв'язку із масовою міграцією населення України за кордон з метою пошуку роботи, поширився такий вид шахрайства, як «працевлаштування» під виглядом надання туристичних послуг.

Як наголошує А.І. Нестерова, така діяльність в основному характерна для західних регіонів, в яких є чимало турфірм, для яких туристична діяльність є прикриттям для здійснення шахрайських дій. За її даними, протягом останніх років відкрито ряд кримінальних проваджень за фактами діяльності таких підприємств та осіб, які

займалися шахрайством (турфірми «Маззар», «Галатея» та ін.) [7, с. 296].

Переходячи до наступного виду шахрайства, слід сказати, що Закон України «Про туризм» передбачає обов'язкове медичне страхування та страхування від нещасних випадків. Інші види страховок турист обирає на власний розсуд або за рекомендацією суб'єкта туроператорської діяльності. Страхування здійснюється або туристом самостійно, або суб'єктами туристичної діяльності на підставі угод зі страховими компаніями, що мають право на проведення такої діяльності, тобто мають відповідну ліцензію. Основний зміст цього виду страхування – це компенсація медичних витрат, які можуть виникнути в закордонній поїздки внаслідок раптового захворювання або нещасного випадку безпосередньо в країні (місці) тимчасового перебування.

Сказане зумовлює необхідність страхування окреслених випадків. Однак, не завжди ця діяльність є законною і нерідко привертає шахраїв. Відтак, наступний спосіб – шахрайські дії, пов'язані із страхуванням у сфері туризму.

І.О. Нестерова відзначає, що на практиці трапляються досить складні та витончені схеми шахрайських дій, участь в яких беруть українські туристичні фірми, працівники зарубіжних готелів, іноземні лікарі тощо. У підсумку наявність страхового поліса не завжди гарантує страхувальнику безоплатне і безпроблемне лікування за кордоном [8, с. 57].

У юридичній літературі можна зустріти наступні поширені види та схеми шахрайства у сфері туристичного страхування: 1) страховик розробляє такі правила і умови туристичного страхування, які значно ускладнюють отримання страхових виплат страхувальником у разі настання страхового випадку; при цьому вказані положення вписані в договір страхування таким чином, що особа, яка не має відповідного досвіду, не має змоги самостійно виявити це, тим більше, що перед укладенням договору страхувальника усіляко переконують (вводять в оману) у перевагах цього страховика та умовах, на яких здійснюється страхування. Цей нехитрий спосіб є одним із найпоширеніших на практиці; в результаті ж у разі настання страхового випадку застраховані часто залишаються без страхових виплат; 2) окремі види туристичного страхування (наприклад, страхування багажу) іноді видаються страховиками як обов'язкові, хоча такими насправді не є, і погоджуватись на них чи ні вирішує особисто сам турист; 3) лікар, який працює в готелі, запевняє туриста, що його поліс недійсний, і відправляє до медика (за попередньою з ним домовленістю), який лікує за готівкові гроші; суми оплати при цьому можуть бути достатньо великими, а гарантій, що страхова компанія погодиться їх повер-

нути, немає жодних; 4) керівники туристичних груп, вступивши в змову з іноземними лікарями, під приводом обов'язкової звітності збирають з туристів страхові поліси, а потім на їх підставі оформляються медичні документи і страховим компаніям виставляються рахунки за лікування хвороб, про які самі туристи не «підозрювали»; подібні випадки зафіксовані в популярних серед українських туристів Греції, Кіпрі, Туреччині та інших країнах; 5) трапляються випадки, коли після настання страхового випадку з'ясовується, що страхової компанії, яка видала страхувальникові поліс, насправді не існує, а наявний на руках страховий поліс є звичайним папірцем тощо [5, с. 50].

Натомість, потерпілими від шахрайства можуть бути не тільки споживачі туристичних послуг (92%), а й суб'єкти надання туристичних послуг (туроператори, турагенти) (8%).

Звідси наступний спосіб – шахрайські дії у відношенні туроператора з боку турагенства, та навпаки.

І.О. Нестерова, описує механізм вчинення шахрайських дій з боку турагенства по відношенню до туроператора, наступним чином. Так, турагенство починає активно бронювати для своїх туристів тури, проте з оплатою не поспішає. Туроператору від цього агентства активно надходять заявки, при чому оплата підтверджується копіями банківських платіжних документів. Враховуючи давні партнерські відносини з цією компанією, а також солідність мережі, оператор, не чекаючи надходження грошей, оформлює туристам всі необхідні для туру документи і відправляє у «подорож». Проте після кількох тижнів очікування туроператор наполягає терміново сплатити борг. У відповідь туристична фірма надсилає гарантійні листи і завіряє, що гроші скоро надійдуть на рахунок туроператора. Однак грошей туроператор так і не отримує [8, с. 296]. Іноді турагенти підробляють платіжні документи, що засвідчують факт перерахування клієнтом коштів за відпочинок, а грошові кошти, що надійшли від останнього, привласнюють.

Переходячи до способів дій, вчинених суб'єктами, які не мають ніякого офіційного відношення до туристичного бізнесу, але виступають від імені таких осіб, хотілось би відзначити такий спосіб, як «створення фіктивної юридичної особи у вигляді туристичного агентства». При цьому, ми не стали вести мову про створення такої юридичної особи, як туроператор, оскільки у матеріалах кримінальних проваджень таких випадків ми не зустрічали. На нашу думку, це пов'язано із більш складною процедурою реєстрації такої особи та більш суворим контролем з боку компетентних осіб.

Схема такого обману дуже проста. Так, на стадії підготовки за фіктивними документами створюється юридична особа – туристичне агент-

ство, діяльність якого пов'язана з наданням певного туристичного продукту. Наступним етапом є рекламування агентства та залучення клієнтів. Після укладання договору про надання туристичних послуг (фіктивного) фірма збирає грошові кошти і зникає.

Один із поширеніших способів обману з боку фірми-одноденки є також «розіграш путівок». Шахраї отримують інформацію про осіб, які мають намір здійснити подорож до іншої держави і дзвонять на телефон, повідомляючи про вигреш туристичної путівки, запрошують прийти до офісу. В офісі чекає ще кілька осіб, котрі також начебто виграли путівки. Шахраї демонструють відеофільм, на якому зображено місце подорожі. Після чого менеджер повідомляє, що туристичну путівку вони виграли, але необхідно сплатити переліт до країни, при чому це необхідно зробити негайно. Внаслідок чого путівка виявляється недійсною. Психологічна обробка, котру проходять «жертви», може призвести до того, що навіть досить недовірливі люди погоджуються негайно внести гроші [9].

За таким же принципом можуть працювати туристичні фірми, які офіційно визнані банкрутом, однак певний час продовжують здійснювати підприємницьку діяльність.

Існують випадки вчинення шахрайських дій працівниками, яких запросили на роботу до агентства, яке здійснює туристичну діяльність на законних підставах. Звичайно, після укладання невеликої кількості договорів та отримання грошей від туристів, вони зникають. При цьому, керівництву турфірми тільки після зникнення цієї особи стає відомо про шахрайські дії.

Отже, існує безліч шахрайських схем у сфері надання туристичних послуг. Обманні дії можуть вчинятися як з боку суб'єктів, які мають офіційний дозвіл на здійснення такої діяльності (здійснюють обман у намірах, або з приводу різноманітних дій і подій), так і з боку суб'єктів, які не мають ніякого офіційного відношення до туристичного бізнесу, але виступають від імені таких осіб. До шахрайства пряме або опосередковане відношення можуть мати особи, діяльність яких пов'язана із супроводженням дій, необхідних для отримання туристичних послуг (представники страхових компаній, консульських установ, авіакомпаній та ін.).

Література

1. Нестерова І.А. Злочинність у сфері туристичного бізнесу: кримінально-правова характеристика та запобігання: дис. ...кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Нестерова Ірина Анатоліївна. Ужгород, 2016. 240 с.
2. Клименко О.А. Особливості кримінально-правової характеристики шахрайства у сфері надання ту-

ристичних послуг // Верховенство права № 2. 2016. URL: <http://sd-vp.info>.

3. Томаневич Л.М. Протидія шахрайству у сфері туризму / Л. М. Томаневич, М. В. Рібун // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. 2013. № 2. С. 154–161.

4. Про затвердження Правил оформлення віз для в'їзду в Україну і транзитного проїзду через її територію: URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/>.

5. Андрушко А.В. Злочинність у сфері туристичного бізнесу: кримінологічна характеристика та запобігання: монографія / А.В. Андрушко, І.А. Нестерова Ужгород : ТОВ «ІВА», 2016. 220 с.

6. Логінов Я. Польські 5-річні візи: обіцяне стало реальним, але проблеми залишилися / Якуб Логінов // Дзеркало тижня. 16 жовтня 2015 р. URL: http://gazeta.dt.ua/international/polski-5-richni-vizi-obicyane-stalo-realnim-aleproblemi-zalishilysya_.html.

7. Нестерова І.А. Способи шахрайства в сфері туристичного бізнесу України // Часопис Київського університету права. 2011/1. С. 295–298.

8. Нестерова І. О проявленнях мошенництва в сфері туристичного страхування / Ирина Нестерова // Legea și Viața. 2014. № 4. С. 56–59.

9. Туристичні афери: URL: <https://sirius.kiev.ua>.

Анотація

Калюга Т. О. Способи учинення шахрайств у сфері надання туристичних послуг. – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню криміналістично-значущих особливостей способів шахрайства у сфері надання туристичних послуг. Увага приділяється описанню способів, з'ясуванню їх особливостей, визначенню факторів, які впливають на їх формування, на підставі чого здійснено їх систематизацію. Покладаючи в основу ряд критеріїв для класифікації, всі варіанти шахрайських дій у сфері туризму зведено у три групи: обманні дії з боку суб'єктів, які мають офіційний дозвіл на здійснення такої діяльності (здійснюють обман у намірах, або з приводу різноманітних дій і подій); обманні дії з боку суб'єктів, які не мають ніякого офіційного відношення до туристичного бізнесу, але виступають від імені таких осіб. В окрему групу віднесено вчинення шахрайських дій особами, діяльність яких виражалася у супроводженні дій, необхідних для отримання туристичних послуг.

Ключові слова: шахрайство, туризм, договір, способи шахрайства, споживач туристичних послуг, туроператор, турагент.

Аннотация

Калюга Т. О. Способы совершения мошенничеств в сфере предоставления туристических услуг. – Статья.

Статья посвящена исследованию криминалистически значимых особенностей способов мошенничества в сфере предоставления туристических услуг. Внимание уделяется описанию способов, выяснению их особенностей, определению факторов, влияющих на их формирование, на основании чего осуществлено их систематизацию. Возлагая в основу ряд критериев для классификации, все варианты мошеннических действий в сфере туризма выделены в три группы.

Ключевые слова: мошенничество, договор, способы мошенничества, потребитель туристических услуг, туроператор, турагент.

Summary

Kaliuha T. O. Ways of committing fraud in the sphere of tourist services. – Article.

The article is devoted to the study of forensically significant features of the methods of fraud in the sphere of tourist services. Attention is paid to description of methods, clarifying their characteristics, determining the factors that affect their formation on the basis of what they were ordering. Laying the basis of a set of criteria for the classification, all the options of fraudulent

activities in the tourism sector are summarized in three groups: fraudulent actions by entities that are authorized to conduct such activities (exercise deception in intent, or about a variety of actions and events) fraudulent actions on the part of the constituent entities, which have no official relationship to the tourism business, but on behalf of such persons. In a separate group of related fraudulent operations by individuals whose activity was expressed in support of actions required to obtain travel services.

Key words: fraud, travel, contract, of fraud, consumer of travel services, tour operator, travel agent